

A szocialitás gondolatának jelentkezése Magyarországon a dualista korban

PORNÓI IMRE

Bevezetés

Világszerte, így Magyarországon is a XIX. század második felében, a korábbi tökéletes fejlődés negatív hatásainak enyhítésére mind a különböző politika erők, mind a civil társadalom tagjai és szervezetei, mind az egyházak számos lépést tettek részben a helyzet konszolidálására, részben a kialakult problémák enyhébb, illetve radikálisabb megoldására, felszámolására. Ugyanakkor a korábban nem ismert társadalmi és politikai feszültségek feloldása részben az államok szociális politikájának lett a feladata. Magyarországon a kiegyezés után nagyrészt eltűntek a gátak a polgári fejlődés elől. Ez az emberi energiák olyan felszabadulását eredményezte, mely a gazdaság és a tudomány területén óriási tenni akarást és fejlődést hozott. A meginduló iparosodás, urbanizáció, a társadalmi mobilizáció új szociális szükségleteket hozott létre.

A szocialitás gondolata a törvénykezésben

A társadalom összegészének – művelődési és szociális szempontból – legfontosabb alapintézménye a XIX. század elemi népiskolája lett, melynek tankötelezettség alapján való működtetésétől mind gazdaságilag, mind politikailag, mind társadalmilag, mind az egyes egyén szempontjából távlatilag pozitív változások generálását várták. Az 1868. XXXVIII. törvénycikkkel létrehozott népiskola ugyan tandíjköteles volt, ám 51. §-a szerint a „szegénységüket kimutató gyermekek tandíjt nem fizetnek.”¹ Az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről majd csak az 1908. évi XLVI. törvénycikk intézkedett, melynek 1. §-a csak lehetőséget adott az iskoláknak beíratási díj szedésére, ám ennek befizetése alól a szegénységüket igazolók felmentést kaptak.²

A társadalmi, gazdasági és politikai átalakulás tette szükségessé egy olyan intézmény kialakítását is, mely a kiskorúak számára szüleik munkaelfoglaltsága miatt megfelelő nevelést biztosított. Magyarországon az 1867 utáni gazdasági és társadalmi fejlődés vetette fel az óvodaügy állami rendezésének kérdését. Mivel *Báró Eötvös József* kultuszminiszterrel (1813–1871) szemben az or-

1. Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában.

2. Az 1908. évi XLVI. törvénycikk az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről.

szágyűlés ezen intézményt kirekesztette a népoktatás egészéből, így erről csak évek múltán, 1891-ben intézkedtek, alapvetően nevelési és szociális szempontok szerint. A kiseddóvásól szóló XV. törvénycikk 1. §-a szerint ugyanis a „kiseddóvás feladata a 3–6 éves gyermekeket, egyfelől ápolás és gondozás által a szülők távollétében érhető veszélyektől óvni; másfelől rendre és tisztaságra szoktatás, valamint ügyességöknek, értelmüknek és kedélyüknek korukhoz mért fejlesztése által őket testi, szellemi és erkölcsi fejlődésükben elősegíteni.” Ennek teljessége érdekében a 4. §-a minden szülő, illetve gyám kötelességévé tette, hogy ott „hol kiseddóvoda vagy menedékház van, ...köteles 3–6 éves gyermekét vagy gyámoltját abba járatni, ha csak nem igazolja, hogy a gyermek otthon vagy bárhol állandóan kellő gondozásban és felügyeletben részesül.”³

Törvények egész sora foglalkozott valamilyen formában a felnövekvő generáció védelmével. Így az 1872. évi VII. tc. az ipartörvény 43. §-a megtiltotta a tanoncok cselédként való dolgoztatását és bántalmazását, 44. §-a szerint pedig „Oly tanonczok, kik éltük 14-dik évét be nem töltötték, naponkint csak 10 órai, kik a 14-dik évet már elérték, 12 órai munkára kötelezhetők, az iskolában töltött időt is beleértve. Mindkét esetben azonban munkaközben délelőtt és délután egy-egy fél, délben pedig egy egész szünóra tartandó, és a tanonczok általában csakis oly munkára szoríthatók, mely korukhoz képest testi erejüknek megfelel.”⁴

Az új ipartörvény, az 1884. évi XVII. tc., 62. §-a alapján „Az iparos köteles: (a) tanonczát azon iparágban, melyet üz, kiképezni, jó erkölcsre, rendre és munkásságra szoktatni; (b) időt engedni és felügyelni arra, hogy a tanoncz vallása ünnepnapjain az isteni tiszteletet látogassa; (c) tanonczát az iskolába járásra, ott, a hol tanoncziskola van, a tanoncziskolába járásra szorítani; (d) ha a tanoncz háznépéhez tartozik, betegség esetében ápolásban részesíteni; (e) a szülőket, illetőleg a gyámot és ha még iskolaköteles, a tanítót is a tanoncz megbetegedéséről és egyéb őket érdeklő fontosabb esetekről értesíteni.”⁵

Az 1876. évi XIV. tc., a közegészségügyi törvény 20. §-a szerint „A ki a gyermekek ápolására s gondozására törvényszerűleg hivatva van, vagy azt magára vállalta, tartozik a hét évnél fiatalabb gyermeket megbetegedés esetén mielőbb orvosi segélyben részesíttetni.” A 22. § alapján a vagyontalan gyermeket a községi orvosnak ingyen kellett gyógyítani, az erre nem kötelezett orvosok díját az illetékes községnek kellett megfizetnie.⁶

Az 1908. évi XXXVIII. tc. a közegészségügyről 1. §-a külön intézkedett „a városi (községi) szegény, a kórházi vagy gyógyintézeti ápolásban nem részesü-

3. Az 1891. évi XV. törvénycikk a kiseddóvásról.

4. Az 1872. évi VIII. törvénycikk, az ipartörvény.

5. Az 1884. évi XVII. törvénycikk, az ipartörvény.

6. Az 1876. évi XIV. törvénycikk a közegészségügy rendezéséről.

lő vagy arra nem minősített, – a kórházakból és gyógyintézetekből elbocsátott gyógyíthatatlan betegek és gyógyíthatatlan, de nem veszélyes elmebetegek, továbbá a szegény és ártalmatlan hülyék, némák, siketnémák, vakok, nyomorékok eltartásáról, végül a talált, valamint hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított hét éven felüli gyermekek ápolásának, eltartásának és nevelésének költségeiről.” Emellett felügyeletet biztosított „a magánfelek által dajkaságba adott, az állami gyermekmenhelyek által elhelyezett gyermekek, továbbá az elme-egyógyintézetek kötelékébe tartozó, de családi ápolásba elhelyezett elmebetegek ápolására.” Ugyanakkor a 9. §-ban meghatározottak szerint a városi és községi körorvosoknak a szegény szülő nők gyógykezelését és szülészeti ellátását ingyen kellett elvégezniük, s az 5. § értelmében felügyelniük kellett „az állami gyermekmenhelyek kötelékébe tartozó és a városban, községben (körben) elhelyezett gyermekekre, a dajkaságba adottakra, a községi ápolás alatt levő s az elmeegyógyintézetek által családi ápolásba kiadott elmebetegekre, a hülyékre, némákra, siketnémákra, vakokra és nyomorékokra.” A 31. § a bábák számára írta elő a hozzájuk forduló szegény nők ingyenes ellátását.

A szegény nők terhesség, szülés, gyermekágy és szoptatás alatti támogatására hozták létre 1908-ban az Országos Anya- és Csecsemővédő Egyesületet. Szintén egészségügyi célokat szolgált az 1910-ben alapított Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület a szegény sorsú gyermekek szanatóriumi kezelésének biztosítására.

A gyermekkorúakat is érintette a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezése az 1877. évi XX. tc. által. Ennek 11. §-a szerint a vagyontalan kiskorúakat az apának kellett eltartania és nevelnie, ám hiányában ezt az anyának, s azt követően a nagyszülőknek biztosítani. Ugyanakkor a gyermek érdekében „az anya azonban addig is, míg a tartási és nevelési kötelezettségre nézve a bíróságok határoznak, a törvénytelen gyermeket tartani és neveltetni köteles.” A gyakorlat szerint „a kiskorú gyermekek életök 7-ik évének betöltéséig, a kiskorú leányok pedig 7-ik életévök betöltése után is rendszerint az anyánál hagyandók, ha csak a gyámhatóság fontos okok miatt eltérő intézkedést nem lát szükségesnek.” A gyermek védelmét szolgált a törvény 22. §-a, mely szerint az atyai hatalmat meg lehetett szüntetni, ha az apa „gyermekét tartását és nevelését teljesen elhanyagolja vagy erkölcsiségét, vagy testi jólétét, vagy ha gyermeke vagyónának állagát rossz kezelés által veszélyezteti.” Ebben az esetben a 27. § értelmében gyám kijelölésére került sor, akinek a 264. §-ban megfogalmazott fontos társadalmi feladata az volt, hogy felügyeljen gyámoltja szorgalmas tanulására, szoktassa, sőt szükség esetén kényszerítse kitartó munkára, melynek eredménye a keresetképeség kialakulása volt.⁸

7. Az 1908. évi XXXVIII. törvénycikk a közegészségügy rendezéséről szóló 1876: XIV. tc. II. rész I. fejezetének (Közegészségügyi szolgálat a községeknél) módosításáról.

8. Az 1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről.

Az 1878. évi V. tc. az ún. „Csemegi-kódex” – a büntető törvénykönyv – 83. §-a kizárta a 12 éven aluli gyermekek büntethetőségét. A bűnös cselekményének felismerésére nem képes 12–14 év közötti büntettet, illetve vétséget elkövetőket a 84. § alapján 20. életévükig javító-nevelő intézetekben helyezhették el. Súlyos börtön- vagy fegyházbüntetést helyezett kilátásba a törvény 286. §-a a magzatelhajtó anyának, illetve az ebben közreműködő személynek. 5 évi börtönnel sújthatták a házasságon kívül született csecsemőjét megölő anyát. Szintén börtön járt a gyermek kitételéért, a gyermek más családba való csempészéséért, kicseréléséért, eltitkolásáért (317–319. §).⁹ Az 1879. évi XL. tc., a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról 64. §-a pénzbüntetéssel sújtotta azokat a szülőket, gyámokat, akik 16 éven aluli gyermeküket csavarogni engedték. Az ilyen gyermekeket javítóintézetbe szállították, ahol egy évig kellett őket nevelni a 65. § értelmében.¹⁰

1908-ban került sor az 1878-as törvény módosítására. Az 1908. évi XXXVI. tc. (a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról) a tételes jogtól eltérően új alapokra helyezte a gyermek- és fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket. A korábbiaktól eltérően nem a megtorlást, – mely csak nagyságrendjében és nem jellegében tért el a felnőttektől – hanem az elkövető személyiségét, tettének okait és körülményeit vizsgálta. A gyermek megmentése kapott primátust, s ezzel kiemelkedő szerep jutott a megfelelő nevelésnek. A törvény értelmében a 12. életévét be nem töltött gyermek ellen sem vád nem volt emelhető, sem bűnvádi eljárás nem volt indítható. Ezért ő csak megdorgálható, iskolai elzárással, illetve környezetéből való ideiglenes kiemeléssel gyermekmenhelyen való elhelyezéssel volt büntethető. A 12–18 évesek a bíró mérlegelése alapján a következő büntetéseket kaphatták: dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés, fogház- vagy államfogház-büntetés.¹¹

Az 1898. évi XXI. tc. mondta ki, hogy az állam a talált és a hatóságilag elhagyottnak nyilvánított gyermekek számára 7 éves korukig a felmerült gondozási és ápolási költségeket az Országos Betegellátási Alapból fedezze. Végrehajtási utasítás híján ennek gyakorlati megvalósítására azonban nem került sor. Emellett továbbra is megoldatlan maradt a 7 éven felüliek gondozása.¹²

A megnyugtató rendezést a *Széll Kálmán* (1843–1915) miniszterelnöksége alatt hozott 1901. évi VIII. és XXI. tc.-ek biztosították. Míg az előbbi a gyermekmenhelyekről, az utóbbi törvény a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról intézkedett. Ezek szerint az állam a talált, valamint a hatóságilag elhagyottnak nyilvánított gyermekek ellátásáról és neveltetéséről 15.

9. Az 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

10. Az 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról.

11. Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról.

12. 1898. évi XXI. törvénycikk a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről.

életévük betöltéséig köteles gondoskodni. Az ilyen gyermekek gondozási, el-tartási, nevelési, kiképzési költségei az illetőségi községet terhelte. E célból ál-lami gyermekmenhelyek felállítását rendelte el, melyeket az államilag besze-dett külön pótdadókból finanszíroztak. A törvények a gyermekvédelem két fo-kozatát hozták létre.¹³

Szociális pedagógia

Az 1890-es években erősödött meg a szociális pedagógia gondolata, nagyrészt a *Herbart*-féle pedagógia követői által egyoldalúan individuálissá váló nevelés-szel szemben. Alapvetően a közösség számára való nevelés került az előtérbe. Az ezzel szembenállók érvelése szerint az egyénnel szemben a társadalomra való hatás fontosságát támogatók nem pedagógusok, hanem politikusok, így a szociális nevelés nem a pedagógiai, hanem a politikai gondolkodás területéhez tartozik. Ezt támasztja alá az, hogy a nevelés a közösség jövőjének az alakítá-sát is magában foglalja. A szociális nevelés gondolatának érvényesítését állam-polgári nevelésnek is nevezték, melyben az állampolgári kötelességek és jogok kiterjesztéséhez szükségesnek látták az állam iránti kötelességekre való neve-lést. Ezzel szemben *Imre Sándor* ezt szűkítő formának tartotta, hiszen ez egy adott államformához kapcsolódik. Az általános szociális neveléssel, a szűk kö-rű állampolgári és politikai neveléssel szemben a nemzetnevelést támogatta (*Imre*, 1942).

A szociális pedagógia, a nevelésnek a társadalom valamennyi rétegére való kiterjesztése azt is jelentette, hogy a hivatásos nevelőkön és iskolákon túl a társadalmat is be kell vonni ebbe a munkába, államférfiakat, művészeket, lel-készeket, írókat, munkaadókat, iparosokat, ezzel biztosítva az általános nevelői gondolkodás elterjedését. Ez az iskola és a társadalom közötti kapcsolat és együttműködés erősítését jelentette, melynek során az iskolát megpróbálták közelebb vinni az élethez, erősítve az iskola életre nevelő, a társadalom szük-ségleteit kielégítő tevékenységét. Fontos szerepet kapott az akarat, a jellem kö-zösség alapján való fejlesztése. Ez magában foglalta a társadalmi szolidaritást, melyet az iskolai nevelés során kellett kifejleszteni (*Székely*, 1912).

A pedagógia tudományának megújulása a XIX. század végén részben annak a tudományos pezsgésnek volt köszönhető, melynek során a szociológia, bio-lógia, higiénia, pszichológia, pszichiátria eredményeinek következtében a pe-dagógiai problémák új megvilágításba kerültek. A tudományos kutatások módszertani tökéletesedése, szélesedése, s a pedagógia területén való alkalmazása új fogalmak egész sorát hozta létre. Ezen egyike volt *Natorp* 1899-ben So-zialpedagógik címen megjelent, s a szociálpedagógia fogalmát létrehozó mun-kája, melyet *Bergemann* 1900-ban megerősített. Az általuk létrehozott elmélet

13. 1901. évi VIII. törvénycikk az állami gyermekmenhelyekről; Az 1901. évi XXI. törvénycikk a köz-segélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról.

a szociológia tudományos tényeire alapozott pedagógia volt. Ezzel új szint adtak a korábban *Herbart* és követői által etikailag, pszichológiailag és logikailag megalapozott neveléstudománynak. Törekvésükben az általuk individualisztikusnak tartott pedagógiai elméleteken túl – melyek nagyrészt az egyéni vonások fejlesztését hangsúlyozták – a társadalom számára nevelt egyént helyezték a középpontba, annak közösségi vonásainak fejlesztése-nevelése mellett állva ki, élesen szembekerülve a *Rudolf Hildebrand* által képviselt individuál-pedagógiával és híveivel. A hosszas viták során azonban egyértelművé vált, hogy az individuális és a szociális pedagógia nemhogy ellentétei egymásnak, hanem éppen ezzel ellenkezőleg kölcsönös, szoros kapcsolatban állnak egymással. Mivel a nevelés egyúttal minden esetben szociális tevékenység is, így természetesen minden pedagógia szociális is. Ezt erősítette az a folyamat a XIX. század végén, mely szerint az állam, az egyházak, a községek, a társulatok, és az egyének szerepvállalásával működhetek művelődési és oktatási intézmények. Így a társadalom széles rétegei kerültek bevonásra a nevelés-oktatás folyamatába. A fogalmi szélesítést ez indokolta. Így a társadalom által létesített intézményeket szociális pedagógiai intézményeknek, s a velük foglalkozó pedagógiát szociális pedagógiának kezdték nevezni, a pedagógia új irányaként a nevelés és oktatás kérdéseit és intézményeit a társadalom szemszögéből kezdték vizsgálni. Ennek nyomán a szociális nevelés gyakorlata az értelmi és az érzelmi nevelés együttes, egymást támogató tevékenységében jelentkezett (*Molnár*, 1912a).

Szociális pedagógiai kérdések és intézmények

A szociális pedagógia egyfajta felfogását jelentette, hogy ebbe a körbe tartozónak tartották a munkás-szabadoktatási intézményeket, melyeket az angol settlement-et 1901-ben követő német Charlottenburgi Egyetem tevékenységének hatására hoztak létre. A munkásság iskolaszerű képzésének fontos intézménye az ún. munkásgimnázium lett, melyet az Uránia Tudományos Egyesület szervezett, s egyben tantervét is létrehozta azzal a céllal, hogy a középiskolába nem járókat rendszeres ismeretekkel lássa el. Ezeknél kevésbé kötött intézményként jött létre mint népakadémia az Erzsébet-akadémia, mely tanfolyamokat, előadásokat, ünnepélyeket, kirándulásokat tartott és szervezett. Ezeken túl a népházak a munkások szabadoktatásának egyfajta központi szerveként működtek, londoni és bécsi példa alapján legelőször Budapesten hozva létre ezeket 1911-ben.

Szintén angliai példa volt az ismeretterjesztő felolvasások és előadások rendszeres tanfolyamokká való kiszélesítése az először a Cambridge-i Egyetem által 1873-ban létrehozott University Extension. Ez Franciaországban université populaire, Bécsben Volkstümliche Universitätskurse néven 1895-től működött. Magyarországon Népszerű Főiskolai Tanfolyam név alatt legelőször a Bu-

dapesti Tudományegyetemen az 1902/03. tanévben jött létre. A szabadoktatási intézményként 1892-ben megalkotott Szabad Lyceum nagyrészt a középfokú iskolák tanárait tömörítette a népművelő tevékenység folytatására. Az ország-szerte elindult különböző szabadoktatási intézmények rendszerzésére és állami ellenőrzésére hozta létre a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1911. évi 50.877. szám alatt kelt rendeletével az Országos Szabadoktatási Tanácsot (Molnár, 1912b).

A fent jelzett Népszerű Főiskolai Tanfolyam létesítéséről szolt a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1917. évi január hó 12-én kelt 170.795/1916. IV. számú rendelete. Ebben rendelkeztek a debreceni népszerű főiskolai tanfolyam (University Extension) alapszabályáról. A tanfolyam célja: „azoknak a társadalmi köröknek, amelyek az egyetemi oktatásban nem vehetnek részt, tudományos képzését és művelését Debreczenben és vidékén elősegíteni és általában az értelmi műveltség színvonalát minél szélesebb körben emelni.”¹⁴

Szintén a szociális segítés intézményeként jelent meg 1917-ben a Mensa Academica, a Debreceni Egyetemi Diákasztal, melynek alapszabályait a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1917. május 22-én kelt 19330/IV. számú rendeletével adta ki. Ennek 1. §-a szerint „A debreczeni egyetemi diákasztal célja a szét-szórva étkező hallgatókat egyesíteni s ezáltal őket jó és olcsó étkezéshez juttatni. Ebből a célból házilag vagy szerződéses vállalkozóval éttermet tart fenn és emellett a szegénysorsú egyetemi hallgatókat ingyenes vagy kedvezményes étkezésben részesíti.”¹⁵

A nevelés gyakorlati irányultságának erősítését, ezzel a szociális helyzet javítása felé való fordulást jelentette a vallás- és közoktatásügyi miniszter 6607-VII.b/1918 sz. alatti körrendelete „a gazdasági ismereteknek az elemi népiskolában való beható oktatása tárgyában” született. Apponyi miniszter indoklása szerint: „... csak akkor termelhetünk többet, munkálhatjuk tervszerűen hazánk erősödését, ha a nemzetnek valamennyi tagja tud és akar az eddiginél többet és jobban dolgozni. Ilyen embereket kell nevelni s ha az iskola ezt a gazdasági jelentőségű feladatát felismeri és teljesíti, nem távolodik el eszményi rendeltetésétől, sőt éppen közeledik annak betöltéséhez: tudatosan áll a nemzetvédelem és a nemzetépítés szolgálatába azzal, hogy az új nemzedéket a tennivalókra figyelmezteti, ezek végzésének helyes módjára megtanítja s a több és jobb munkát biztosító erkölcsi erőt a nemzet mindenik körében gyarapítja.”¹⁶

Ezzel szemben Imre Sándor a szociális pedagógia és a nemzetnevelés közé egyenlőségjelet tett. Imre a szociális pedagógia megjelenését az iskolán kívüli világban látta. A XIX. század szociális vonatkozású nevelésre vonatkozó törekvései közül négy csoportot különböztetett meg. A legnagyobb és egyben leg-

14. 170.795/1916. IV. sz. VKM rendelet, 33–34.

15. 19330/IV. V KM rendelet, 270.

16. 6607-VII.b/1918. sz. VKM körrendelet, 3.

kevésbé egységes csoport a gyakorlatiságot előtérbe helyezőké volt. A gazdasági alaptól kiindulókat a határozott céltudatosság és következetesség jellemezte. A pedagógiai kérdéseket politikai alapon vizsgálók rendkívül sokféle árnyalatot képviseltek, éppúgy, mint a pedagógiát szoros értelemben tudományosan vizsgálók csoportja is, akikre a lényeges nézetbeli különbségek voltak jellemzőek.

Az első három csoport képviselői nemhogy nem az iskola és a neveléstudomány köréből érkeztek volna, hanem éppen koruk nevelési és iskolai gyakorlatával szemben annak bírálatát és elutasítását adták, illetve a hiányosságok pótlását akarták elérni. Szintén közös vonásuk volt, hogy a nevelést társadalmi feladatnak fogták fel, így a társadalom és a nevelés kölcsönhatásában gondolkodtak. Gyakorlati törekvéseik eredménye intézmények egész sorát hozta létre a felmerült szükségletek kielégítésére, illetve a társadalom szegény rétegeinek segítésére. Ezen jótékonyági jellegű tevékenységekben a szociális jelző gyakorlati jelentéssel bírt.

A közös jellemzőkön túl a gazdasági alapú törekvések arra figyelmeztettek, hogy a nevelésnek a társadalom anyagi lehetőségeire, esélyeire is figyelemmel kell lennie, azokat mind szélesebb körre ki kell terjeszteni. Ez elsősorban a munkásosztály értelmi felemeléséhez szükséges szervezetek létrehozását jelentette a szociáldemokrata mozgalom által kitűzött cél, a szocializmus megvalósításának folyamatában. Ebben a vonatkozásban a szociális jelző gazdasági tartalommal lett felruházva, s a társadalmi igazságosságot is jelentette.

A politikai alapokon állók zömmel pártpolitikai célok követéséhez akarták megnyerni a társadalom különböző rétegeit. Itt is elsősorban a korszak szociáldemokrata pártjai által támogatott, illetve létrehozott, politikai tartalmakat is közvetítő intézményekre kell gondolnunk.

Mindhárom csoport törekvései arról szóltak, hogy a közösség nagyobb befolyást gyakorolhasson a nevelésre, így beleillettek a szociális nevelés körébe. A „szociális” fogalmát ugyanakkor egymástól érzékelhetően eltérően használták, hiszen mind kiindulási alapjaikban, mind kitűzött céljakban különböztek egymástól, csak egy közös volt bennük, mégpedig az, hogy mindezt neveléssel kívánták elérni.

Tulajdonképpen az *Imre* által negyedik csoportnak nevezett társaság képviselői alkották a szociális pedagógiai törekvések azon ágát, mely a pedagógia tudományára építve hozott létre elméletet. Igaz ugyan, hogy a névadó *Natorp* volt 1894-ben *Sozialpädagogik* című munkájával, ám *Imre* szerint a szó elterjedése, használata, az irányában mutatott nagyfokú érdeklődés elsődlegesen a különböző társadalmi mozgalmaknak és nem *Natorp* komoly munkájának a hatása. A pedagógia tudományának történetéből *Platont*, *Arisztotelészt*, *Come-niust*, *Helvetiust*, *Comte*-ot, *Döringet* és *Willmannt* emelte ki, mely gondolko-

dók különböző utakon, különböző célokat kitűzve jutottak el a szociális nevelés gondolatához.

A szociális pedagógia fogalmi rendteremtésének szándékával vezetettve *Imre* több téves értelmezést vett górcső alá. Elutasította a szakképzéssel való „megegyezését”, mivel az egy adott foglakozásra való felkészítés folyamatát a szociális pedagógia gondolati következményének tartotta. A nevelés fogalmából a jövőre irányultságból kiindulva tévesnek látta, hogy a szociális nevelésnek a jelen szükségleteit kellene kielégítenie. Ebben támaszkodott *Paul Bergemann* 1900-ban megjelent „Soziale Padagogik”, *Natorpot* követő könyvére. Mivel a szociális pedagógia szociális jelzője a nevelés alapgondolatát, irányát, szellemiségét, és gyakorlati következményeit jelentette, ezért tévesnek tartotta azokat a felfogásokat is, melyek a szociális pedagógia alatt iskolán kívüli, a társadalom által létrehozott intézményeket, többek között szabadoktatási intézményeket értettek.

Kifejezetten elutasította a *szociális nevelésnek* és a *szocialista nevelésnek* a fogalmi összemosását, hiszen míg előbbi a társadalom összegészére vonatkozott, az egyén kibontakozását célozva, addig utóbbi a szociáldemokrata párt érdekében történő neveléssel az egyén lekötését jelentette egy megszabott irányba. Támadta *Weszely Ödön* álláspontját, mivel a szociálpedagógia elnevezést a gyermekmenedékhelyekre, árvaházakra, munkás-tanfolyamokra és szabadegyetemekre szűkítette.

Imre a szociális nevelés szűkítésének látta az *állampolgári* és a *politikai nevelés* fogalmait is. Az elsőben az egyén csak, mint egy adott állam polgára jelenik meg. Ugyanakkor a szociális pedagógia álláspontja szerint az egyetemes közösség csak határozott alakban (állam) tudja az egyén érvényesülését biztosítani, így az állam nem a kiinduló alap, hanem a lehetőséget biztosító következmény. A másodikban az egyént saját korának viszonyaiba illesztjük be, arra nevelve, hogy bele tudjon szólni a társadalom alakulásába, ami ugyan szükséges, de nem célként, hanem a nevelés következményeként.

A szociális nevelés gondolatát a sokszínűség jellemezte. Mivel a nevelés eltérő érdekek mentén megy végbe, s elsősorban eszközként használják, így a pedagógiai törekvésekben véleménye szerint egységet létrehozni nem lehetséges. A fogalmi tisztázáshoz nem elegendő a gyakorlat-központúság, hiszen az csak a kiindulás, így a nevelés folyamatából levonható következtetések tudományos elméleti megfogalmazása a jövőre vár (*Imre*, 1909).

Immár államtitkárként 1919 decemberében *Imre* a nevelést társadalmi ügynek nevezve úgy vélte, hogy mindenki nevel, aki emberekkel foglalkozik, tehát e munka nemcsak az iskola, a tanító ügye. Össztársadalmi, szociális feladat, mely lehetőséget teremt az egyes társadalmi rétegek közötti szakadéknyi gazdasági és kulturális különbségek korrigálására. Így jut el *Imre* a szociális gondolaton át a nemzet fogalmáig, a nemzetnevelés gyakorlatáig (*Imre*, 1919).

Epilógus

A szociális pedagógia/szociálpedagógia tartalmi, fogalmi, gyakorlati kérdései, a századfordulót követő útkereséseket, a dualista kort lezáró háborús vereséget, a forradalmakat követően sem kerültek le a napirendről. Ezt jelzi, hogy a Néptanítók Lapja az 1920-as években még visszatérően foglalkozik e kérdéskörrel, majd 1931-től kezdve egyre ritkábban bukkan fel, utoljára 1938-ban találkozhatunk vele a lapban.

Szakirodalom

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5360> Utolsó letöltés: 2012. május 24.

Az 1872. évi VIII. törvénycikk az ipartörvény URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5542> Utolsó letöltés: 2012. május 24.

Az 1876. évi XIV. törvénycikk a közegészségügy rendezéséről URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5727> Utolsó letöltés: 2012. május 24.

Az 1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5784> Utolsó letöltés: 2012. május 24.

Az 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799> Utolsó letöltés: 2012. május 15.

Az 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5870> Utolsó letöltés: 2012. május 15.

Az 1884. évi XVII. törvénycikk ipartörvény URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6141> Utolsó letöltés: 2012. május 24.

Az 1891. évi XV. törvénycikk a kisdédóvásról URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6422> Utolsó letöltés: 2012. május 24.

Az 1898. évi XXI. törvénycikk a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6717> Utolsó letöltés: 2012. június 5.

- Az 1901. évi VIII. törvénycikk az állami gyermekmenhelyekről URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6822> Utolsó letöltés: 2012. május 29.
- Az 1901. évi XXI. törvénycikk a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6835> Utolsó letöltés: 2012. május 29.
- Az 1908. évi XLVI. törvénycikk az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7046> Utolsó letöltés: 2012. május 31.
- Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7036> Utolsó letöltés: 2012. május 15.
- Az 1908. évi XXXVIII. törvénycikk a közegészségügy rendezéséről szóló 1876: XIV. tc. II. rész. fejezetének (Közegészségügyi szolgálat a községeknél) módosításáról URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7038> Utolsó letöltés: 2012. május 31.
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 6607-VII.b/1918.sz. körrendelete. A gazdasági ismereteknek az elemi népiskolában való beható oktatása. *Hivatalos Közlöny*, 4. 3–6.
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1917. évi január hó 12-én kelt 170.795/1916. IV. számú rendelete. A debreczeni népszerű főiskolai tanfolyam (University Extension) alapszabályai. *Hivatalos Közlöny*, 3. 33–34.
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1917. évi május hó 22-én kelt 19330/IV számú rendelete. A Debreczeni Egyetemi Diákasztal (Mensa Academia) alapszabályai. *Hivatalos Közlöny*, 15. 270–273.
- Imre Sándor (1909): A socialis paedagogiai törekvések forrásai. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 578–600.
- Imre Sándor (1919): Mi a nemzetnevelés? *Néptanítók Lapja*, 38–44. 4–11.
- Imre Sándor (1942): *Háborús élet, Megújulás, Nemzetnevelés*. Studium, Budapest. 149–156.
- Molnár Oszkár (1912a) *Néptanítók Lapja*, 40. 6.
- Molnár Oszkár (1912b) *Néptanítók Lapja*, 43. 4.
- Székely György (1912) *Néptanítók Lapja*, 12. 2.